

“Aan de slag voor een Duurzaam Klimaat 2019-2022”

PROGRAMMA

Vastgesteld door :	Datum	Handtekening
Opdrachtgever Naam: Rick de Ruig		
Programmamanager Naam: Marjolein Huijskes		

1. INLEIDING

Het programma dat hier voorligt geeft invulling aan de manier waarop we de uitvoering van onze klimaatdoelen ter hand nemen. Het is een intern document dat niet meer en niet minder is de een manier om ons werk ten behoeve van de klimaatdoelen te organiseren. Deze doelen zijn vastgesteld in het beleidskader "Aan de slag voor een duurzaam klimaat 2019-2022".

Een programmatische aanpak is niet, zoals bij projecten, primair gericht op concrete resultaten maar op één of meer (vaak strategische) doelen, die moeten worden bereikt binnen bepaalde randvoorwaarden van tijd, geld e.d. Een programma heeft vaak impact op de hele organisatie of een substantieel deel daarvan. Het is belangrijk om te benadrukken dat een programma vooral richting geeft en flexibel van opzet moet zijn. Vooral in het begin kan een programma weinig zekerheden bieden over de specifieke resultaten, deze zullen met de tijd tot stand komen.

Global Goals

De gemeente Rheden maakt serieus werk van de duurzame ontwikkelingsdoelen van de Verenigde Naties, ook wel Global Goals genoemd. Met het programma "Aan de slag voor een duurzaam klimaat" dienen wij centraal de doelen 7 en 13. Wij maken werk van betaalbare en duurzame energie en wij bestrijden de klimaatverandering en de effecten ervan.

Ontwikkelingsdoelen die eveneens van belang zijn voor het behalen van doelen 7 en 13 zijn de doelen 11, 12 en 15. Dat zijn de doelen die gaan over duurzame, veilige en inclusieve steden en gemeenschappen, over het verduurzamen van consumptie en productiepatronen, en over beschermen, herstellen en duurzaam gebruik van ecosystemen. Met name het bevorderen van de circulaire economie (doel 12) van de biodiversiteit en van de robuuste natuur (doel 15) zal een bijdrage leveren aan de doelen van dit programma.

De duurzame ontwikkelingsdoelen hebben niet voor niets allemaal het etiket "duurzaam". In meer of mindere mate dragen al deze doelen ook bij aan een beter klimaat of vice versa. Denk hier bijvoorbeeld aan de doelen 8 en 9 over goede banen, duurzame economische groei, duurzame innovatie en infrastructuur of aan doel 3, een goede gezondheid. Wij zullen in de uitvoering van het programma uiteraard aandacht hebben voor al deze raakvlakken.

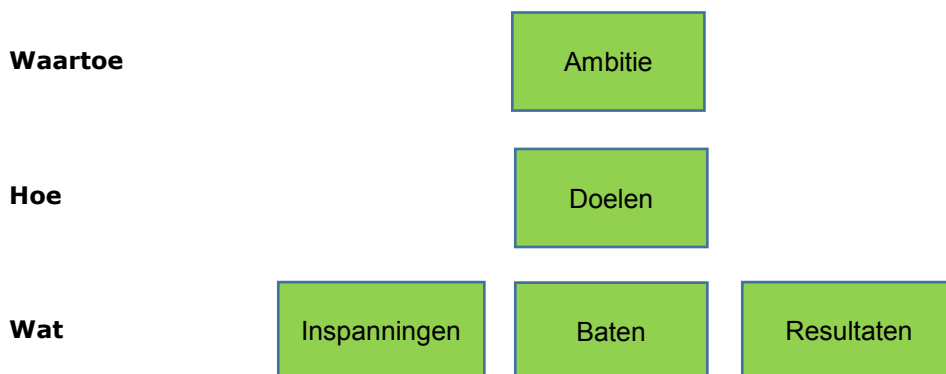
Programmaopbouw

Een programma is een tijdelijke organisatievorm die bestaat uit meerdere activiteiten (waaronder processen en projecten) die in hun onderlinge samenhang zorgen voor het halen van de beoogde doelen. Aan een programma ligt een plan ten grondslag, maar een programma is vooraf minder voorspelbaar dan een project en kan gedurende de uitvoering aanpassing behoeven, bijvoorbeeld door het toevoegen of juist schrappen van projecten/activiteiten.

In de startfase van een programma is het aandeel improvisaties vaak relatief hoog, omdat de diverse programmaonderdelen dan nog nader geconcretiseerd en uitgewerkt moet worden. Na de startfase neemt het aandeel projecten (en later ook routines) toe. Tot het programma zichzelf overbodig maakt omdat de werkwijze om de doelen te behalen of bestendigen zijn opgenomen in de routine van alledag. We volgen bij de opbouw van dit programma zowel ons eigen format als dat van de Canvas aanpak¹, waarin we zeven belangrijke vragen moeten beantwoorden om tot een evenwichtig programma te komen. Het gaat om de "Wartoe, Hoe, Wat, Wat niet, Wie, Waarmee en Waarbinnen" vragen. Wij focussen ons hier op de ruggengraat van het programma, te weten de doelen, inspanningen en resultaten.

De ruggengraat van het programma:

Van ambitie en doelen naar het realisatieplatform van inspanningen, baten en resultaten

Een stevige basis van gunstige randvoorwaarden, middelen en organisatie is cruciaal.

Doelen en resultaten

Bij de resultaten die we willen opleveren is de belangrijkste vraag altijd in hoeverre dit resultaat bijdraagt aan het behalen van het gestelde doel. Dat meten we in de komende jaren in termen van baten, zie het onderdeel monitoring en evaluatie op de laatste pagina. De resultaten zoals we ze hier hebben benoemd staan dan ook zeker niet vast, als zich de komende jaren oplossingen voordoen voor doen die ons doel beter dienen, minder kosten en/of meer opleveren zullen wij de nodige aanpassingen treffen. Daar waar we nu bijvoorbeeld denken aan een windmolen van 3 MW die op jaarbasis circa 20 Terajoule opwekt kan straks een installatie voor het opwekken van

¹ Methode ontworpen door Twyntra Gudde.

diezelfde 20 Terajoule aan energie uit oppervlaktewater (TEO²) beter passen/meer opbrengen. De genoemde doelen moeten worden behaald dus we zetten alvast in op dat wat we nu kunnen doen.

Er gebeurt op klimaatgebied veel dat buiten onze directe invloedssfeer ligt en in regionaal, nationaal of internationaal verband plaatsvindt. Dit zal kunnen leiden tot bijstelling van de doelen, de te behalen resultaten, de middelen die ervoor nodig zijn en/of de organisatie van het programma. Bijvoorbeeld het gegeven dat ons elektriciteitsnetwerk in ongewijzigde vorm mogelijk de beoogde lokale opwek van groene energie niet kan verwerken. Er zal moeten worden gezocht naar andere vormen van opslag en vervoer van energie. Dat hoeven wij als Rheden gelukkig niet alleen te doen. Wij werken in regionaal verband samen aan oplossingen voor dit soort problemen en een partij als Alliander is een belangrijke partner.

Besluitvorming

We streven naar een realistisch en toekomstgericht programma waarin we ons vooral bezighouden met wat er wèl kan. We richten ons de komende tijd vooral op concrete, tastbare resultaten (toename zonnepanelen, meer postcoderoosprojecten), maar daarnaast óók op het faciliteren en het aanjagen van duurzaamheidsinitiatieven die niet rechtstreeks binnen de invloedssferen van de gemeente liggen. Het opstellen van een warmtevisie hoort daar ook bij. We stellen ieder half jaar de stand van het programma op. We geven helderheid over de bijstellingen en over de processen en projecten die onder het programma draaien. Ook zullen we inzichtelijk maken welke processen en projecten gemeentebreed worden uitgevoerd welke ook een bijdrage leveren aan de doelen zoals ze in het Klimaatbeleid zijn vastgesteld. Met het vaststellen van dit programma kan het college voortvarend door met de uitvoering van de inspanningen en projecten zoals ze hier benoemd staan met dien verstande dat deze binnen de reeds vastgestelde beleids- en financiële kaders blijven. Voor inspanningen en projecten die aanvullende besluitvorming vragen zullen wij op de gebruikelijke wijze bij het college en/of de raad terugkomen. Denk hierbij aan bestemmingsplanwijzigingen, beleidsaanpassingen en/of budgetwijzigingen.

Partnerschap

Graag betrekken wij ons netwerk bij het behalen van de doelen uit dit klimaatprogramma. Samen met lokale en regionale partners, de waterschappen, provincie Gelderland en het Rijk werken we aan onze ambities. Door kennis en initiatieven met elkaar te delen. Dit 'partnerschap' vormt het fundament onder ons succes. Inwonersinitiatieven die een bijdrage leveren aan een beter klimaat, zullen wij faciliteren, stimuleren en ondersteunen. Wij vinden het belangrijk dat de verschillende maatregelen gedragen worden door onze inwoners en bedrijven. Inwoners mogen meepraten over het hoe, over de maatregelen die ze graag of minder graag willen. Als de plaatsing van bijvoorbeeld een windmolen voor omwonenden niet de beste oplossing lijkt worden ze uitgenodigd om een gelijkwaardig alternatief voor te stellen.³

2. WAARTOE?

Aanleiding

In het Coalitieakkoord 2018 -2022 "Rheden geeft Energie" is afgesproken dat er voor 2019-2022 extra inzet wordt gepleegd op de klimaatactie. Hiervoor worden ook extra middelen ter beschikking gesteld. De raad heeft een nieuw klimaatbeleid vastgesteld, een herijking van "De duurzame slag om

---

² Thermische Energie uit Oppervlaktewater.

³ Bestemmingsplanwijzigingen gericht op plaatsing van windmolens en zonnevelden worden opgepakt vanuit RO. Het doel is een nieuwe manier van energieopwekking; het middel om dit RO technisch te faciliteren middels de bestemmingsplannen; een gezamenlijke aanpak.

Rheden". De nieuwe koers is ambitieuzer en meer toegespitst op de energietransitie en de klimaatactie. Dat is nodig om de gewenste versnelling aan te kunnen gaan. Deze nieuwe koers heeft plaatsgevonden na een interne afweging⁴ over de op te pakken speerpunten naar aanleiding van het nieuwe coalitieakkoord, de nieuwe klimaatwet en de Regionale Energie Strategie (RES).

Ook het programma is zorgvuldig gewogen op wat we de komende jaren gaan doen binnen de kaders van het nieuwe beleid, de middelen en de organisatie die we ons daarvoor ter beschikking staan. We hebben onszelf de volgende vragen gesteld: Waar gaan we ongewijzigd mee door, waar gaan we in gewijzigde vorm mee door en waar gaan we niet meer mee door? De resultaten van die afwegingen staan beschreven onder hoofdstuk 4. Bij de uitvoering van de onderdelen van dit programma nemen wij de komende jaren alle interne en externe betrokkenen mee.

Ambitie

Onze ambitie is Rheden CO₂ neutraal in 2040: in 2040 wordt de energie (warmte en elektriciteit) die men in Rheden dan nog nodig heeft om te wonen, werken, reizen en recreëren op duurzame wijze opgewekt. Daar waar dat niet mogelijk is binnen de gemeentegrenzen, wordt dit elders gecompenseerd of opgeslagen. Deze ambitie loopt vooruit op de landelijke ambitie, waar bijvoorbeeld de corporaties zich ook op richten, die stuurt op 2050. We hebben dus een forse uitdaging op dit gebied de komende jaren. Een belangrijke eerste stap, zo niet de belangrijkste is energiebesparing. Alles wat we niet gebruiken hoeven we namelijk ook niet op te wekken. De berekeningen voor het opwekken van de benodigde Terajoules zijn gemaakt op basis van de aanname dat we onze huidige energieconsumptie in 2040 tot de helft kunnen terugbrengen.⁵ Dat is een forse uitdaging waarmee we niet langer meer kunnen wachten.

3. HOE?

Programmadoel(en)

Het programma reikt in eerste instantie tot en met 2022. De ambitie reikt tot 2040, de doelen reiken tot 2022.

a. Energie besparing:

We realiseren ieder jaar een besparing van 1,5% op het energieverbruik in Rheden.

b. Duurzame energie opwek:

In 2023 is het aandeel duurzaam opgewekte energie 16% van het totale verbruik.

c. Klimaat adaptatie:

Wateroverlast, verdroging en hittestress zijn beperkt en worden zoveel mogelijk voorkomen.

d. Bewustwording:

Inwoners en ondernemers zijn zich bewust van hun aandeel in de klimaatopgave en handelen ernaar.

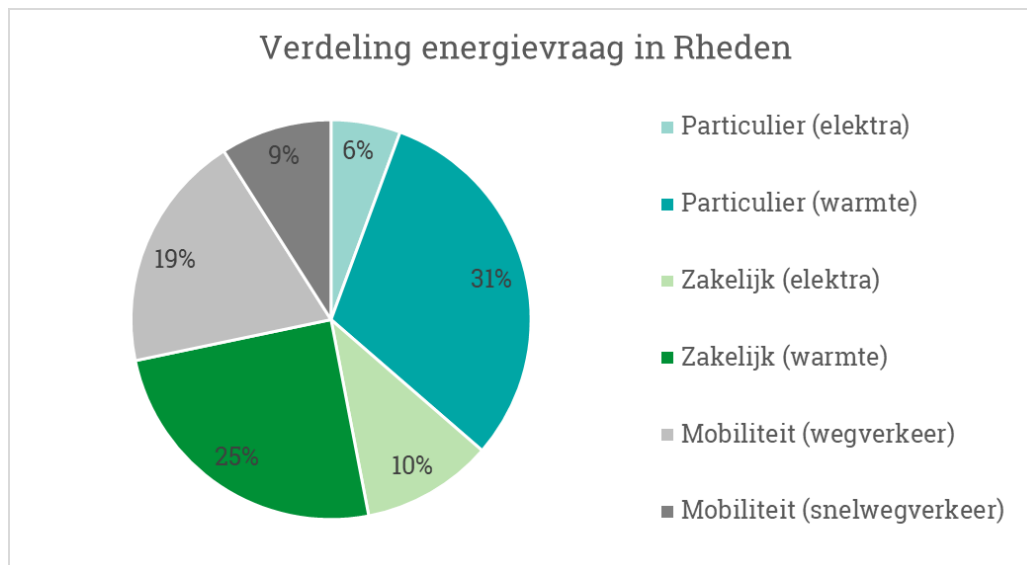
Ten aanzien van het behalen van doelen a en b, ook wel klimaatmitigatie genoemd, is het belangrijk om de energievraag in Rheden goed te bekijken en daar actie te ondernemen waar het

---

⁴ Het huidige klimaatbeleid loopt al twee jaar, daar zijn speerpunten en acties benoemd (na een participatief traject met verschillende betrokkenen in 2015 en 2016). Gezien de het feit dat we niet teveel willen vertragen en het nieuwe coalitieakkoord een feit is, heeft er binnen het klimaatteam een eerste afweging plaatsgevonden, later gecheckt met collega's en portefeuillehouders, over waar we mee doorgaan en wat er nieuw is. Zo is dit programma een actualisatie van het kader uit 2016 aangevuld met de wensen uit het coalitieakkoord 2018.

⁵ Zie de bijlage.

rendement het grootst is. In figuur hieronder zien we duidelijk dat we met het beperken van de particuliere en zakelijke warmtevraag de grootste stappen kunnen maken. Het vergroenen van de lokale mobiliteit is een goede tweede.

Uit: "De Energiepotentiekaart van de Gemeente Rheden" door Greenspread, oktober 2017

- a. Het particuliere aandeel in de energievraag is 37% (31% warmte, 6% elektra).
- b. Het zakelijke aandeel in de energievraag is 35% (25% warmte, 10% elektra).
- c. Het lokale wegverkeer neemt 19% van de energievraag voor zijn rekening.
- d. Het snelwegverkeer heeft een aandeel van 9%.

De grote winst zit 'm vooral in het beperken van de warmtevraag zowel particulier als zakelijk. Om vervolgens de warmte die dan nog nodig is met niet-fossiele energiebronnen op te wekken. Het beperken van de CO₂ uitstoot door lokale mobiliteit behoort voor een belangrijk deel tot de opgave. Ook hier werken we volgens de een soort van trias energetica: eerst inzetten op alternatieven voor het autoverkeer zoals telewerken, thuiswerken⁶, verbeteren van fietsinfrastructuur en OV, maar ook meer focus op bouwen in de nabijheid van onze treinstations. Naast elektrisch rijden zijn er alternatieve brandstoffen zoals groen gas en wellicht ook waterstof beschikbaar.

Strategie

De strategie die ons gaat helpen bij het realiseren van de doelen is om:

- Direct aan de slag te gaan daar waar op relatief korte termijn resultaten zijn te behalen zijn, denk aan de maatregelen die we inzetten voor het beperken van de warmtevraag zoals de collectieve inkoopactie van zonnepanelen, de warmte scans en de duurzaamheidslening. We richten ons daarbij op verschillende doelgroepen (de eigen organisatie, inwoners en bedrijven).
- Tegelijkertijd aan de slag met opgaven die een langere adem vragen, denk aan het voorbereiden van grootschalige opwek van duurzame energie.

⁶ In eerste instantie gericht op ons eigen organisatie, maar waar we ook externe organisaties hiermee kunnen helpen, gaan we dat vanzelfsprekend doen.

- o Inwoners te stimuleren om actie te ondernemen en waar nodig bij te springen. We zorgen ervoor dat verduurzamen ook gewoon leuk wordt.
- o Daar waar de markt aan zet is, de initiatieven te stimuleren.
- o Niet alleen in te zetten op opgaven waarvan het resultaat meetbaar en tastbaar is maar vooral ook inzetten op projecten die zowel tastbaar zijn als een bijdrage leveren aan bewustwording.

We kunnen en willen deze enorme opgave niet met een klein kernteam aangaan. Zowel alle betrokken portefeuillehouders als collega's uit de brede gemeentelijke organisatie worden meegenomen in de gedeelde verantwoordelijkheid en de uitvoering van de verschillende projecten.

4. WAT?

Hieronder geven we op hoofdlijnen aan welke inspanningen we leveren en welke resultaten we eind 2022 willen opleveren. Een belangrijke, en veelal onderschatte, opgave ligt op het gebied van de warmtevraag en de noodzakelijke besparingen op de hiermee gepaard gaande energievraag. De te verwachten opbrengst wordt gemonitord in termen van de bijdrage die het resultaat levert aan één of meerdere van de in paragraaf 3 genoemde doelen.

Inspanningen en Resultaten⁷

Met de meeste inspanningen zijn we tijdens het vorige programma (2017-2018) al begonnen. We gaan deze in 2019 gestructureerd en P-matig verder oppakken en aanpakken. Onder het kopje resultaten wordt zoveel mogelijk aangegeven wat is er klaar als het werk vanuit de verschillende projecten/processen gedaan is. Deze moeten altijd een duidelijk bijdrage leveren aan het beoogde doel. We richten ons in het programma op 7 pijlers; 1. communicatie en bewustwording, 2. de gemeente geeft het goed voorbeeld, 3. de gebouwde omgeving; wonen, 4. de gebouwde omgeving; werken en produceren; 5. grootschalige opwek, 6. mobiliteit en 7. klimaatadaptatie. De portefeuilles van vier wethouders zijn met de opgave gemoeid, het programma wordt breed gedragen.

1. Strategische communicatie en bewustwording

<i>Inspanningen</i>	<i>Resultaten eind 2022</i>
Het bestaande strategisch communicatiekader wordt geactualiseerd.	Een geactualiseerd communicatiekader met een betere focus op de ambitie en doelen van het programma. Dit strategisch kader is bij elke bestaande (of nieuwe) inspanning het uitgangspunt. Het is de (verbindende) satéprikker door alle inspanningen heen.
Er wordt sterk ingezet op het delen van kennis, het bewust worden van de problematiek en op	Een goed lopende voorlichtings- en bewustwordingscampagne. Waar mogelijk

⁷ Waarbij nogmaals moet worden opgemerkt dat deze resultaten niet vaststaan, alleen de bijdrage die ze leveren aan de doelstellingen staat vast. Het zijn inspanningen die we deels al eerder (lees 2015 en 2016) met inwoners, partners en bedrijven hebben besproken. Ze lijken misschien niet innovatief, maar het zal desondanks veel energie kosten om deze gerealiseerd te krijgen. De voordeur staat open voor nieuwe en innovatieve maatregelen, wat we hier noemen is een eerste aanzet. Eén van de uitdagingen voor de komende periode is om draagvlak te creëren voor de verschillende maatregelen.

<p>van het aanpassen van houding en gedrag. We zetten daarbij bewust in op onze jeugd.</p>	<p>gecombineerd met campagnes op andere beleidsterreinen zoals "Maatwerk voor Monumenten".</p> <p>Onze Facebookpagina wordt intensief gebruikt als linking pin naar kennis- en informatieplatforms.</p> <p>Een samenwerkingsverband van scholen waarbij een living lab wordt opgezet onder het netwerk van triple helix ten behoeve van de klimaatopgave waarin geëxperimenteerd kan worden. Zie ook pijler 7 Klimaatadaptatie.</p> <p>Realisatie van 2 groene schoolpleinen binnen onze gemeente</p>
<p>We bouwen verder aan een strategie om inwoners en bedrijven uit te nodigen initiatieven te nemen op het gebied van de klimaatopgave.</p>	<p>Inwoners, oude en jonge, ondernemers en verenigingen zijn zich bewuster van de noodzaak tot het nemen van maatregelen dan in 2018.</p> <p>Men voelt zich ondersteund (ook de mensen met minder middelen) en neemt het initiatief om energie te besparen en duurzaam op te wekken.</p> <p>Eén of meerdere (pop-up) energiewinkels.</p> <p>Drie actieve inwonersgroepen met een voorbeeldfunctie.</p> <p>Drie actieve (grote)bedrijven met een voorbeeldfunctie, lokaal of regionaal.</p>
<p>We communiceren bewust over belangrijke mijlpalen in het programma.</p>	<p>Een betere bekendheid met, acceptatie van en inspiratie door ondernomen klimaatactie ten opzichte van 2018.</p> <p>Jaarlijks wordt er een klimaatmonitor opgesteld, inclusief een publieksversie, waarin de voortgang bij het bereiken van de lokale doelstellingen wordt toegelicht.</p>

2. De gemeente geeft het goede voorbeeld

<i>Inspanningen</i>	<i>Resultaten eind 2022</i>
<p>We herformuleren het bestaande plan van aanpak om ons vastgoed⁸ te verduurzamen naar een ambitieus plan van aanpak dat over 15 jaar een volledig energieneutrale en klimaatadaptieve gemeentelijke vastgoedportefeuille oplevert.</p>	<p>We hebben drie vastgoedobjecten volledig gerenoveerd naar energieneutraal en klimaatadaptief.</p> <p>Minimaal één vastgoedobject heeft daarbij een innovatieve voorbeeldfunctie.</p>

⁸ Het vraagstuk van de huisvesting van onze medewerkers en de klimaatopgave die daaraan gekoppeld is valt buiten de verantwoordelijkheid van dit programma.

<p>We maken daarbij gebruik van innovatieve strategieën voor de noodzakelijke investeringen en toe te passen technieken.</p>	<p>Het nieuwe zwembad is duurzaam en gasloos gebouwd.</p> <p>De gemeentelijke organisatie is geheel energieneutraal gehuisvest vóór 2023 (het nieuwe Bouwbesluit voor kantoren eist minimaal label C in 2023).⁹</p>
<p>We stimuleren de verduurzaming van onze werkgerelateerde mobiliteit.</p>	<p>Het gemeentelijk wagenpark is goed op weg naar 100% emissievrij.</p> <p>Medewerkers die per fiets of OV naar kantoor komen worden op dezelfde wijze gecompenseerd voor hun woon-werkverkeer als diegenen die per auto komen.</p> <p>We faciliteren het thuiswerken op een professionele manier en maken meer gebruik van videoconferenties.¹⁰</p>
<p>We kopen onze energie regionaal (met 21 gemeentes) en duurzaam in.</p>	<p>De elektriciteit die we gebruiken is 100% duurzaam opgewekt en 100% uit de regio. Het gas wordt met certificaten vergroend.</p>
<p>We verankeren de klimaatopgave in de organisatie en bij onze collega's.</p>	<p>We hebben een klimaatparagraaf in onze p-matig werken formats en in onze college- en raadsvoorstellen.</p> <p>Binnen de gemeentelijke organisatie is het leveren van een bijdrage aan een beter klimaat de dagelijkse gang van zaken.</p> <p>Drie zichtbare klimaattoppers per jaar (denk aan een duurzaam kerstpakket, aan duurzame verlichting, teamuitjes en dergelijke).</p>

3. De gebouwde omgeving; Wonen

<i>Inspanningen</i>	<i>Resultaten eind 2022</i>
<p>We maken ambitieuze prestatieafspraken met Vivare en over energiebesparing en energie opwekken.¹¹</p>	<p>In 2023/2024 hebben alle corporatiewoningen van Vivare gemiddeld energielabel B.</p> <p>De daken van sociale huurwoningen worden, voor zover ze geschikt zijn, steeds meer benut voor het plaatsen van zonnepanelen.</p>
<p>We stimuleren de andere in onze gemeente actieve corporaties om mee te gaan met de afspraken.</p>	<p>Idem Vivare.</p>
<p>We stimuleren van particulieren om energie te besparen, onder andere met de inzet regelingen (zie onder).</p>	<p>In 2023 heeft 25% meer particulier bezit energielabel B dan in 2018.</p>

⁹ Onder verantwoordelijkheid van de portefeuille Huisvesting gemeentelijke organisatie.

¹⁰ De verantwoordelijkheid hiervoor valt toe ook aan de portefeuille Huisvesting gemeentelijke organisatie.

¹¹ Deels betreft het ook gewoon wetgeving waar partijen zich aan moeten houden, deels worden hier nog prestatieafspraken over gemaakt.

Stimuleren van particulieren om energie op te wekken onder andere met de inzet van regelingen (zie onder).	In 2023 worden 25% meer particuliere daken gebruikt als opwekstation dan in 2018.
We breiden de "Mijn huis met toekomst" regeling uit met duurzaamheidsaanpassingen.	In 2023 hebben 500 huishoudens gebruik gemaakt van deze regeling.
We bieden onze inwoners een duurzaamheidslening (voor investeringen onder de €25.000,-) en een NOM stimuleringslening (voor investeringen boven de €25.000,-) aan.	In 2023 hebben we 100 leningen uitstaan.
We bieden verenigingen en stichtingen een duurzaamheidslening aan.	In 2023 hebben we 10 leningen uitstaan.
We hebben bereiden in 2019 een warmtevisie voor die laat zien hoe we succesvol een aardgasvrije warmtevoorziening in onze gemeente kunnen realiseren (een verplichting voor alle gemeentes in 2021).	Een breed gedragen gemeentelijke warmtevisie in 2020 waarin de ruimtelijke impact van verschillende maatregelen is meegenomen.
We zoeken naar mogelijkheden om wijken succesvol van alternatieven voor aardgas te voorzien.	In 2020 is in minimaal één wijk of dorp gestart met een gezamenlijk traject naar CO2 neutraliteit.
We bieden inwoners advies en ondersteuning aan via het Energieloket ELMG, we zorgen voor lokale hubs.	40% van onze inwoners weet de weg naar het loket te vinden.
Wij stimuleren onze zorginstellingen met het verduurzamen van hun vastgoedportefeuille, d.m.v. Green Deal gebaseerd op de mileuthermometer voor de zorg.	Twee actieve zorginstellingen met een voorbeeld functie als het gaat om energie en klimaat.
Met het beleidsplan 'Zonnige gezichten' maken we het mogelijk dat op meer woningen in de beschermde dorpsgezichten zonnepanelen kunnen worden geplaatst.	Onder het nieuwe beleid kunnen op meer (25-30%) daken zonnepanelen worden geplaatst dan onder het huidige beleid.
We gaan voor monumenteneigenaren het project Maatwerk voor Monumenten uitvoeren. ¹²	Met inzet van middelen uit het Monumentenfonds zijn eigenaren van monumenten die dat wensen via maatwerk geholpen bij de verduurzaming van hun monument.
We gaan monumenteneigenaren een cursus aanbieden hoe zij hun pand goed in stand kunnen houden en besteden daarin ruim aandacht aan duurzaamheidsmaatregelen.	Alle eigenaren van monumenten die daarvoor belangstelling hebben, hebben deel kunnen nemen aan deze cursus.

¹² De gemeente Rheden bereidt als voorzitter van de Werkgroep Groen van de Federatie Grote Monumentengemeenten een preadvies voor op het Kabinetsperspectief NOVI inzake energie en cultuurlandschap. Dit preadvies zal op 5 april worden voorgelegd aan het Bestuurlijk Platform Erfgoedgemeenten. Bij dit advies wordt het advies van de Raad voor de Leefomgeving en Infrastructuur uit november 2018 betrokken.

Wij gaan actief verder op zoek naar duurzaamheidsinnovaties die zich goed lenen voor toepassing in historische bebouwing.	Waar mogelijk zijn innovaties gerealiseerd die tevens als voorbeeld kunnen dienen voor andere (monumenten-)eigenaren en zijn eigenaren hierover geïnformeerd.
We regelen een collectieve aanbesteding van zonnepanelen.	Zowel eigenaren van monumenten als van gewone woningen maken gebruik van zonnepanelen als alternatief voor panelen.

4. De gebouwde omgeving; Werken en produceren

<i>Inspanningen</i>	<i>Resultaten eind 2022</i>
<p>We handhaven op energiebesparing vanuit de Wet Milieubeheer door de ODRA.</p> <p>We adviseren, indien gewenst, bedrijven bij hun energiegebruik/collectief inkopen.</p>	Alle bedrijven hebben de besparende maatregelen getroffen die binnen 5 jaar zijn terugverdiend.
We verduurzamen onze bedrijventerreinen in samenwerking met EZ.	<p>Ondernemers op De Beemd hebben hun plan van aanpak uitgevoerd en een duurzaam gerevitaliseerd bedrijventerrein gerealiseerd.</p> <p>Ook twee andere bedrijventerreinen (Kanaalzone en Haveland) zijn duurzaam gerevitaliseerd.¹³</p>
We faciliteren ondernemers, ook in landbouw en recreatie met Zon op Dak of Veld.	Op drie (boeren)bedrijven wordt energie opgewekt en verdeeld, bijvoorbeeld met postcoderoosregelingen.

5. Grootschalige opwek

<i>Inspanningen</i>	<i>Resultaten eind 2022</i>
We brengen de draagkracht van het landschap en de opgave voor duurzame energie in beeld en formuleren een afwegingskader voor de ruimtelijke inpassing van grootschalige opwek van duurzame energie in Rheden.	<p>We hebben een handreiking met daarin richtlijnen voor inpassing van verschillende vormen van (grootschalige) energieopwekking.</p> <p>Wij zijn voorbereid op het gemeentebreed opwekken van circa 400 TJ aan duurzame energie.¹⁴</p>
We stellen een duurzame Omgevingsvisie Buitengebied vast.	De omgevingsvisie Buitengebied biedt ruimte voor duurzame energieopwekking in de vorm van onder andere wind- en zonenergie.

¹³ Hierbij zijn we afhankelijk van de medewerking van de betreffende ondernemers.

¹⁴ De genoemde 400 TJ komt uit de afronding die we kiezen tussen 2020 en 2025 uit de berekeningen. Deze hangt ook af van de gerealiseerde besparingen. Als deze onvoldoende zijn moet het aantal TJ opwek nog verder omhoog om ons doel van de CO₂ uitstoot te bereiken. 400 TJ is ongeveer gelijk aan 3 windturbines van 3MW, 85 ha zonnepanelen en 100.000 zonnepanelen op daken. Eén geothermische centrale kan mogelijk een veelvoud leveren. Nader onderzoek is hier nodig en gewenst.

We onderzoeken de mogelijkheden voor alternatieven warmtebronnen (TEO, TEA ¹⁵ , geothermie e.d.).	Helderheid voor mogelijke investeerders, zeker één investeerder gaat in Rheden aan de slag.
We doen actief mee bij de het opstellen van de regionale energie opgave in het kader van de RES en geven vervolgens hier uitvoering aan.	Vooralsnog afhankelijk van de opdracht.

6. Mobiliteit

<i>Inspanningen</i>	<i>Resultaten eind 2022</i>
We spelen tijdig in op de groeiende behoefte aan openbare elektrische laadpalen voor auto's. De verwachte behoefte is 50 laadpalen in 2022.	Het netwerk van openbare oplaadpalen in onze gemeente sluit aan op de vraag. In 2022 voldoen we aan de behoefte van de inwoners en hebben we zoveel laadpalen geplaatst als nodig is. We hebben 70 potentiële locaties in onze gemeente.
We spelen tijdig in op de groeiende behoefte aan elektrische laadpalen voor fietsers.	We hebben er in 2022 zoveel geplaatst als nodig is.
We nemen zero-emissie OV als wens mee in de aanbesteding van het Openbaar Vervoer ¹⁶ .	In Velp rijden al elektrische (trolley)bussen. Al het nieuwe materieel vanaf 2025 moet emissievrij zijn.
Middels de Samenwerkingsagenda Fiets werken we in de regio aan een betere fietsinfrastructuur en aan gedragsbeïnvloeding.	Duidelijk meer mensen nemen fiets of e-bike voor hun (regionale) woon-werkverkeer. De bereikbaarheid en leefbaarheid van steden en dorpen wordt beter.
We stimuleren emissievrij rijden waar dat kan en ontwikkelen hoogwaardige OV corridors.	De Buurtbus is regulier OV en zit dus in de OV concessie. De Plusbus rijdt emissievrij. ¹⁷ De Breng-flex wordt grotendeels met elektrische auto's uitgevoerd. Het doelgroepenvervoer wordt, net als het OV, versneld emissievrij.

¹⁵ Thermische Energie uit Oppervlaktewater of uit Afvalwater.

¹⁶ Op dit moment wordt de nieuwe concessie door de Provincie voorbereidt, daarin is wel sprake van zero emissie maar nog geen harde afspraken over de gebruikte techniek. Zero-emissie openbaar vervoer zal in de komende jaren een prominente plek gaan krijgen in de nieuwe concessies van de provincie Gelderland. Vastgelegd is dat al het nieuwe materieel dat instroomt vanaf 2025 zero-emissie moet zijn. Er bestaat een wens om dit te versnellen. Dit vraagt wat van alle partijen.

¹⁷ De gemeente zal, in haar subsidiebeleid, rekening moeten houden met het exploitatietekort dat deze investering zal veroorzaken.

7. Klimaatadaptatie

<i>Inspanningen</i>	<i>Resultaten eind 2022</i>
<p>We geven planmatig & structureel invulling geven aan de zeven ambities van het Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie.</p> <p>We beginnen met (2019) het afronden van de stresstesten op de vier klimaatthema's.</p>	<p>We hebben de opgave t.a.v. klimaatadaptatie per thema scherp(er) in beeld.</p> <p>We benutten de meekoppelkansen bij ons werk in de openbare ruimte.</p> <p>De resultaten van de stresstesten, i.s.m. Waterschap Rijn en IJssel, zijn beschikbaar voor stakeholders in de regio (online Storymap van WRIJ).</p>
<p>We stellen wijkagenda's Klimaatadaptatie op en koppelen deze aan Groenblauwe structuren.</p>	<p>Op wijkniveau is helder welke maatregelen en inrichtingsprincipes voor klimaatadaptatie aanwezig zijn. Projectleiders en initiatiefnemers nemen deze mee in hun projecten.</p>
<p>We breiden de Groenblauwe structuuraanpak uit voor de kernen Rheden en Dieren, en borgen deze in de uitvoering van projecten</p>	<p>Een lange(re) termijn visie op klimaat robuuste kernen, waar water en groen integraal bijdragen aan opvangen van de effecten klimaatverandering.</p> <p>Een Toetsingskader (kansgericht en inclusief de ruimtelijke impact van maatregelen) waarlangs projecten en initiatieven gelegd kunnen worden, om tegenwicht te bieden aan de (korte termijn en probleemgerichte) maatregel-benadering.</p>
<p>We internaliseren het thema van de Klimaatadaptatie in de nieuwe kadernota Beheer Openbare Ruimte en in het Moederbestek¹⁸.</p>	<p>Klimaatadaptatie is volledig ingebed in de reguliere werk- en ontwerpprocessen van onze organisatie.</p> <p>We realiseren de 20% minder verharding in de openbare ruimte ten opzichte van 2018, zoals vastgelegd in het coalitieakkoord.</p>
<p>We rollen Operatie Steenbreek verder uit.</p>	<p>Inwoners zijn zich bewuster van de effecten van klimaatverandering en eigen handelingsperspectief dan in 2018.</p> <p>We zien een toename van waterberging op particuliere percelen ten opzichte van 2018, een afname hitte(stress) en een toename van biodiversiteit.</p>
<p>We maken prestatieafspraken met Vivare over klimaatadaptatie.</p>	<p>Vivare past de principes van Steenbreek toe bij vertrekkende huurders, en stimuleert zittende huurders voor het nemen van maatregelen.</p>

¹⁸ In het moederbestek staan de civieltechnische constructies/toepassingen/uitwerkingen, het zet de standaard in onze gemeente als het gaat om onze civiele werken in de openbare ruimte. Het gaat dan om keuzes voor bepaalde materialen en bepaalde sterktes (bijv. stoeptegels altijd 6 cm dik). Door dit langs de duurzaamheidslat te leggen is de verwachting dat winst geboekt kan worden (o.a. reductie CO₂ door andere materialen, sterktes en wijze van toepassing).

We ondersteunen wijkinitiatieven op dit gebied.	Eén actief wijkinitiatief en voorbeeld functie.
We werken doorlopend samen met de groene kennisinstellingen in onze gemeente, in diverse thema's, op verschillende manieren (onderzoeken maar ook praktische uitvoeringsactiviteiten). We zoeken daarbij aansluiting bij de lokale Triple Helix VeluweZOOOm.	Met van Hall Larenstein, Helicon en Aeres hebben we zowel projecten/activiteiten gerealiseerd waarin het 'leren' centraal staat (1 ^e en 2 ^e jaars) als projecten waarmee een studenten daadwerkelijke een inhoudelijke bijdrage aan de klimaatopgave kunnen leveren (3 ^e en 4 ^e jaars). Een voorbeeld hier is het 'Bouwen aan een groener Velp' (2018), waarmee enkele Larenstein studenten zijn genomineerd voor de 'Impactprijs groen onderwijs'.

Baten

De baten van de inspanningen en resultaten zullen worden gewogen in termen van hun relatieve bijdrage aan het behalen van de programmadoelen. Het monitoren van de voortgang van het programma wordt middels deze ingeschatte en behaalde baten gedaan. Daarbij is 2018 het ijk jaar voor zover dat mogelijk is. De opzet van de Klimaatmonitor, zoals door DHV Royal Haskoning dit jaar is opgeleverd, zal worden aangepast aan de aangescherpte programmadoelen en resultaten.

5. WAT NIET?

Afbakening

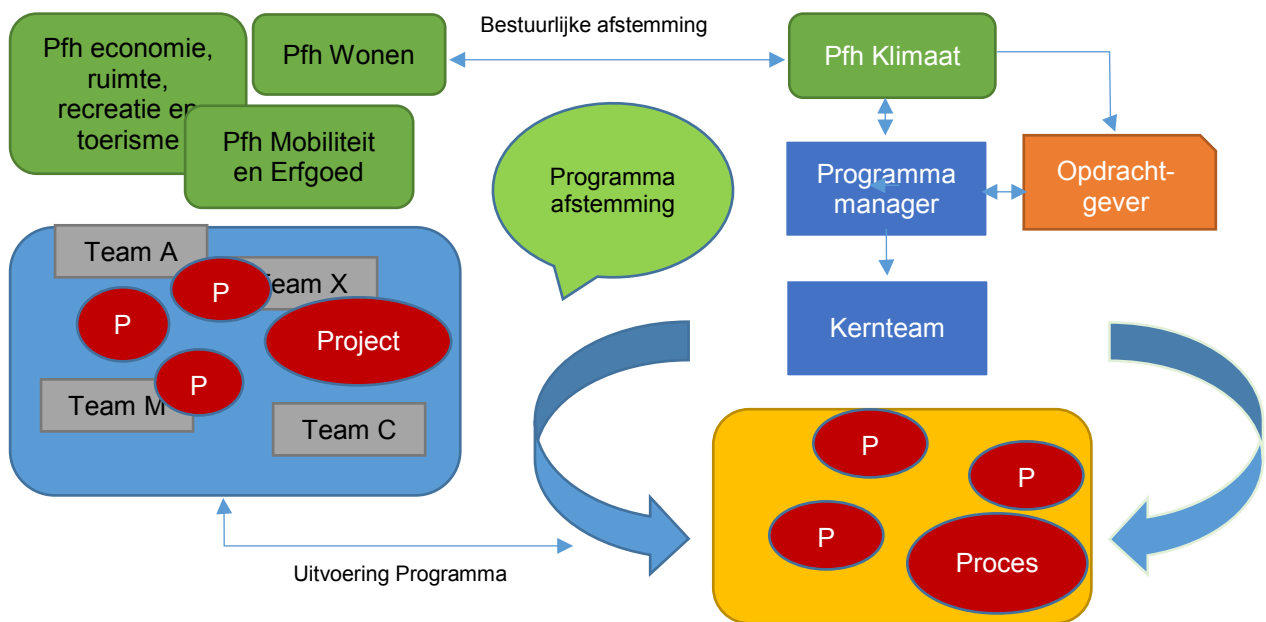
We onderscheiden een kernopdracht voor het programma, daartoe behoren alle inspanningen die we boven hebben beschreven. Deze laten zich ook wel samenvatten in Global Goals 7 en 13, het zorgen voor duurzame en betaalbare energie en het ondernemen van klimaatactie.

Op het bredere gebied van duurzaamheid houden we ons als gemeente ook bezig met het verminderen van afvalstromen (afval is grondstof), de bevordering van de circulaire economie en het behouden van een robuuste natuur. Vanuit het programma zoeken we uiteraard de aansluiting met deze thema's en andersom. De eerste verantwoordelijkheid voor het bereiken van deze aanpalende doelen ligt echter niet binnen dit programma. De verantwoordelijkheid voor het duurzaam huisvesten van de gemeentelijke organisatie behoort eveneens niet tot de kerntaken van dit programma.

6. WIE?

Organisatie

De opdrachtgever voor dit programma is Rick de Ruig, Algemeen Strategeg bij de gemeente Rheden, opdrachtnemer is Marjolein Huijskes, Algemeen Programmamanager. Het programmateam bestaat in de basis uit het Kernteam Klimaat (zie raming capaciteit). De wijze waarop projecten en processen, voor zover ze bijdragen aan het behalen van de klimaatdoelstellingen(de rode bolletjes), aan het programma zijn gelinkt is schematisch weergegeven in onderstaande figuur.

Medewerkers van de gemeente Rheden die binnen hun eigen taakveld de klimaatopgave vormgeven dragen voor dat deel van hun werk bij aan het programma. Het gaat daarbij vooral om het bereiken van de programmadoelen waarbij de openbare ruimte, wonen, mobiliteit en monumenten betrokken zijn. Het streven is om uiteindelijk iedereen in onze organisatie hun eigen verantwoordelijkheid te laten nemen voor wat betreft de bijdrage aan een beter klimaat, dit geldt ook voor de bijbehorende budgetten, dan is het ultieme doel van dit programma behaald en kan het opgeheven worden. Tegelijkertijd bouwen we met deze wijze van werken verder aan de netwerkorganisatie van de gemeente Rheden.

Het kernteam komt één per twee weken bij elkaar voor een werkoverleg, indien nodig in de tussenliggende weken voor een kort overleg. Opdrachtgever en opdrachtnemer hebben eens per maand een terugkoppelingsoverleg, of vaker indien daar voor één van beiden aanleiding toe is. Met de portefeuillehouder heeft wekelijks afstemming plaats over lopende zaken, door de programmamanager. Dit moment wordt benut om de afstemming met andere portefeuillehouders, indien nodig, te regelen.

Alle teamleden hebben binnen hun eigen projecten de nodige afstemmingsmomenten met hun projectleden, met collega's in de bredere organisatie en met de programmamanager. We pakken ons werk p-matig aan, Gong (Go – No Go) momenten worden altijd met de programmamanager afgestemd en indien nodig opgeschaald naar de opdrachtgever.

Fasering

De planning van de inspanningen en activiteiten zal plaatsvinden middels de verschillende project/procesplannen welke in het eerste kwartaal van 2019 zullen worden opgeleverd. We kiezen in het eerste kwartaal van 2019 met welke projecten we op de dan gegeven basis verder gaan of gaan beginnen in 2019.

7. WAARMEE?

Raming van kosten

De raad heeft voor de uitvoering van het klimaatbeleid in 2019 en 2020 in totaal € 500.000 euro beschikbaar gesteld. In het coalitieakkoord zijn voor de periode 2019-2022 aanvullende middelen ter beschikking gesteld. Ter dekking van het nieuwe beleidskader en de uitvoering ervan ziet het financiële kader er uit als volgt:

	2019	2020	2021	2022
klimaatactie 2016-2020	€ 250.000	€ 250.000		
verduurzamen vastgoed	€ 250.000	€ 250.000		
klimaatactie extra 2019-2022	€ 200.000	€ 200.000	€ 200.000	€ 100.000
tijdelijke inzet expertise	€ 160.000	€ 160.000	€ 160.000	€ 160.000
totaal	€ 860.000	€ 860.000	€ 360.000	€ 260.000
investering zonne-energie vastgoed	€ 400.000			
investering duurzaam zwembad		€ 300.000		
investering gasloos zwembad		€ 400.000		

De beschikbare middelen zijn bestemd voor de tijdelijke inzet van menskracht en voor de kosten die we zullen moeten maken om specifieke kennis en kunde in ons programma te halen. Het budget dat is bestemd voor de verduurzaming van onze gebouwen is mogelijk niet toereikend. Voor maatregelen die we willen realiseren zal aanvullend budget moeten worden vrijgemaakt of worden gezocht in provinciale, landelijke of Europese subsidies dan wel alternatieve vormen van kapitaalverstrekking als crowd-funding.

Raming capaciteit

De inzet van de volgende functionarissen in het kernteam¹⁹ is minimaal nodig voor het behalen van de beoogde doelen:

- Beleidsadviseur Klimaat & Duurzaamheid, 32 uur p.w. vaste formatie
- Beleidsadviseur stedenbouw 8 uur p.w. vaste formatie
- Adviseur Energietransitie 24 uur p.w. inhuur
- Project/procesbegeleider RES 16 uur p.w. inhuur
- Beleidsadviseur Water & Riolering, 24 uur p.w. vaste formatie*
- Beleidsadviseur Groen & Openbaar beheer 12 uur p.w. vaste formatie
- Projectleider Klimaat & Duurzaamheid, 24 uur p.w. vaste formatie
- Adviseur Communicatie en Bewustwording 20 uur p.w. vaste formatie*
- Communicatie- en projectmanager 16 uur p.w. inhuur
- Backofficeondersteuning 8 uur p.w. vaste formatie*
- Programmasecretaris 8 uur p.w. inhuur

*(Deels) Bekostigd uit het programmabudget

¹⁹ Er zijn twee soorten inzet van medewerkers; de uren die specifiek voor de klimaatopgave worden bestemd (en ook betaald), deze worden hier genoemd, en de inzet die beleidsadviseurs en uitvoerders vanuit hun reguliere werk aan het klimaat besteden. Uiteindelijk zal de klimaatopgave geheel in het reguliere werk worden ingebed.

Mogelijk worden er extra uren intern vrijgemaakt ten behoeve van de klimaatopdracht, de gesprekken hierover zijn gaande. Daarnaast is er financiële ruimte om voor specifieke opdrachten een beroep te doen op externe experts. Ook de monitoring wordt door een extern bureau gedaan.

8. WAARBINNEN?

Kaders

De kaders waarbinnen het programma wordt uitgevoerd zijn de volgende:

- Het Beleidskader "Aan de slag voor een Duurzaam Rheden"
- Het Klimaatverdrag van Rio de Janeiro 1992
- Het Klimaatakkoord van Parijs 2015
- Het Nationaal klimaatakkoord juli 2018
- De geactualiseerde Routekaart Energie neutrale Regio 2050 juni 2018
- Deltaprogramma Ruimtelijke Adaptatie
- De nog vast te stellen Regionale Energie opgave.

Risico's en beheersmaatregelen

Het belangrijkste risico is op dit moment de inzet van voldoende en voldoende gekwalificeerd personeel. Het commitment van hele gemeentelijke organisatie is een kritische succesfactor. Het programma heeft alleen kans van slagen als ook de medewerkers in de bredere organisatie hun deel van de klimaatopdracht kunnen en mogen uitvoeren. Druk op zowel het personeelsbudget als op de uitvoeringsbudgetten kan een negatieve werking hebben op het behalen van de doelen van het programma. In dat geval moeten er gemeentebreed prioriteiten worden herschikt of moeten de klimaatdoelen worden bijgesteld.

10. WAT VERDER VAN BELANG IS

Communicatie / participatie

Strategische communicatie en bewustwording zijn als onderdeel van de programmaopbrengst reeds meegenomen. Zie onder 4 WAT.

Informatie en documentatie

We richten een aparte PJ map in op de G schijf; daarin worden de definitieve documenten opgeslagen. Toegang hiertoe wordt op aanvraag geregeld.

Monitoring en evaluatie

Het programma zal worden gemonitord op de nog voor te stellen fasering van processen en projecten. GONG momenten worden ingelast om te bepalen of verdere inzet van mensen en middelen nog voldoende oplevert. Het behalen van de doelen van het programma zal worden gemonitord door DHV Royal Haskoning, middels de Klimaatmonitor. Zij meten hoeveel we hebben bijgedragen aan het behalen van de doelen en waar we mogelijk op zullen moeten bijsturen.